

העברית שלנו

אטימולוגיה של עברית מודרנית: הצעה לחלוקה מחודשת של מקורות העברית

יעל קליפון

מאמר זה מציג שיטה חדשה למיון שמות עצם בעברית לפי מוצאם האטימולוגי. השיטה מציעה ארבע עשרה קטגוריות למיון המצאי הלקסיקלי של העברית על פי התקופה והאופן שבהם חדרו המילים לשפה העברית. המיון המפורט לוקח בחשבון את שינויי המשמעות (שינויים סמנטיים) במהלך התקופות השונות בהיסטוריה של השפה, משקף מילים זרות שנכנסו לעברית בעת המודרנית (בעיקר מידיש, פולנית, רוסית, צרפתית, גרמנית ואנגלית) ומכיר במילים שמוצאן האטימולוגי אינו ידוע. השיטה מבקשת להחליף את החלוקה המרובעת הרווחת בחקר ההיסטורי של העברית, והפירוט הרב שהיא מציעה מאפיין ביתר דיוק את הרכבה של העברית המודרנית, תוך שהוא מבדיל אותה מזו המקראית. כמו כן, מאמר זה מביע את הצורך בכתיבתו של מילון אטימולוגי מאוחד ומקיף שיאפשר להעמיק את המחקר ההיסטורי של השפה והתרבות העברית.

חקר העברית המודרנית והמילונאות בישראל

נהוג לחלק את העברית המודרנית לארבע חטיבות לשוניות, בהתאם לארבע התקופות הבולטות בהיסטוריה של העם היהודי ושפתו:¹

1. החטיבה הראשונה - המקראית: זוהי בעצם עדות כתובה ראשונה של השפה, והיא משקפת את העברית שדוברה בפי תושביה העבריים של ממלכות ישראל ויהודה (גם לאחר נפילתן) במאות העשירית עד הראשונה לפני הספירה.

2. בעקבות השתלטותן של הממלכות הגדולות מן המזרח על אזורנו בימי קדם עלה מעמדה של הארמית. בהדרגה, החלה הארמית לשמש כשפת היום-יום גם בקרב האוכלוסייה היהודית, בעוד העברית נשמרה ללימודי קודש ולכתיבה. כך, החל מן המאה הראשונה לפני הספירה ובערך עד המאה השישית לספירה החלה העברית המדוברת לדעוך, תוך ביסוס הארמית בקרב היהודים. זוהי החטיבה של לשון חכמים, לשון המשנה והתלמוד.

1 יש לציין כי החוקרים חלוקים בדעותיהם מתי בדיוק מסתיימת תקופה אחת ומתחילה הבאה אחריה, וייתכנו חפיפות בין התקופות

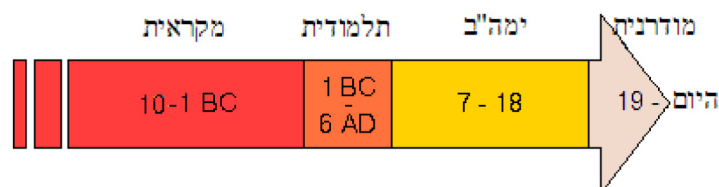
מלות מפתח: אטימולוגיה, עברית, חלוקה מרובעת, שמות עצם, מילונאות
יעל קליפון היא מוסמכת תואר שני בבלשנות כללית מאוניברסיטת לונד שבשוודיה.

3. קהילות יהודיות, שהיו מפוזרות ברחבי העולם (בעיקר בצפון אפריקה, מערב אסיה ומרכז אירופה), סיגלו לעצמן את השפות המקומיות. בתקופה שתחילתה בערך במאה השביעית וסופה במאה ה-18 השתמשו היהודים בעברית כשפה כתובה בלבד, והיא שימשה אותם כ'לינגואה פרנקה',² משמע כשפת התקשורת ששימשה את המשכילים בני הקהילות השונות, ובה נוהלו והוגדרו החיים הקהילתיים. מובן שחרף היותה שפה המאחדת את הקהילות היהודיות בתפוצות, העברית שהונהגה בכל קהילה הושפעה רבות משפת המקום ומאורחותיו, ולא תמיד התקשורת בין הקהילות השונות צלחה ללא תקלות. זוהי החטיבה של ימי הביניים והעת החדשה המוקדמת.

4. עם התעוררות תנועת ה'השכלה'³ באירופה בסוף המאה ה-18 שאפו גם יהודי אירופה להגדיר את עצמם חברתית ולאומית. כמי שחתרו לתיקון הדת ברוח מודרנית, שאפו המשכילים היהודיים להחיות את שפת המקרא ולהשתמש בה להפצת דעותיהם המודרניות, לפרסום מחקרים מדעיים, לכתיבת שירה ועוד. הם עשו זאת בביטאונים וכתבי עת שהבדילו את תרבותם מזו של יתר יהודי מזרח אירופה המסורתיים, דוברי היידיש. בתחילה השימוש בלקסיקון המקראי נועד להתבטאות בכתב בלבד, אולם בהמשך תפסה העברית מקום מרכזי בהגדרת הזהות האידאולוגית של אנשי העלייה השנייה והפכה לשפה מדוברת ביישוב החדש. זוהי תקופת העת החדשה, שבה הוחייתה העברית.

חלוקה זו קרויה בפי החוקרים 'החלוקה המרובעת', והיא השלטת בחקר ההיסטורי והאטימולוגי של העברית המודרנית.

תרשים 1: ארבע החטיבות של החלוקה המרובעת לפי סדר הופעתן בציר הזמן

מן הצפוי היה שלעברית המודרנית ייוחד מקום של כבוד בספרות המחקר האטימולוגי; ככלות הכול, אין עוד עדות אחרת בעולם להחייאה מוצלחת של שפה שהייתה 'רדומה' כ-2,000 שנה. כמו-כן מדובר בשפה המרתקת את העולם כולו, לאור החשיבות הדתית, הרוחנית והתרבותית המיוחדת לתנ"ך ולכל הקשור בו.

אולם המצב לאמיתו הוא שאין אפילו מילון אחד בעברית המבקש לדון בסוגיות אטימולוגיות. אמנם בחלק מן המילונים מופיעים לעתים סימוכין אטימולוגיים – כך במילון הגדול של אליעזר בן-יהודה וכך במילון אבן-שושן – אך אלו מציגים ערכים ארכאיים עם הפניות חלקיות בלבד למקורות קדומים, ללא מראה מקום מדויק ולעתים אף ללא כל ראיה משכנעת.

יש גם לא מעט 'אוספים' בעלי אופי אטימולוגי, כדוגמת **מילה ברגע**, **מלימילים**, ועוד רבים אחרים המקבצים מילים בעלות מקור אטימולוגי מיוחד או מפתיע, ובדרך כלל ערוכים לפי תחומים

Lingua Franca 2

Age of Enlightenment 3

(כדוגמת מאכלים, ימאות, מקומות בארץ, בעלי חיים, וכדומה). ריבוי ופיזור המילונים, האוספים והמאמרים השונים ברחבי ספריות בארץ גורם לקושי של ממש באיתורם ומצריך עיון מעמיק בכולם, כיוון שלא ניתן לחזות מראש אילו ערכים יבחר העורך לכלול. לדוגמה, חיפוש אחר מקורה האטימולוגי של המילה 'מסגרת' יצריך עיון באין-ספור פרקים ואוספים הקשורים לנגרות, כלי בית, צילום, חינוך וממסד, ועוד קטגוריות שונות ומשונות שעל פיהן יכול היה המחבר לכלול את הערך המבוקש, אם אכן בחר לכלול אותו.

אם כן, ישנו מעין מעגל קסמים שבו מצד אחד קשה לערוך מחקר אטימולוגי, היות שאין ספרות העוסקת בנושא זה בצורה מקיפה, ומצד שני לא ניתן להעשיר את הספרות, כיוון שלא מתקיים מחקר אטימולוגי ראוי לשמו.

תקופת ההשכלה והחייאת העברית

תחילתה של העברית המודרנית בתקופת ההשכלה שראשיתה בסוף המאה ה-18 באירופה. תקופה זו, שהתאפיינה בהתעוררות לאומית, סחפה עמה במאה ה-19 גם חלקים בקרב יהדות אירופה, שהגדירו את עצמם ואת שאיפתם לטיפוח אורחות חיים יהודיות חדשות באמצעות שימוש בשפת המקרא בהתכתבויותיהם ובפרסומיהם.

מדוע נבחרה דווקא שפת המקרא למילוי מטרותיו?

עד אותה תקופה אפיין השימוש ביידיש את האוכלוסייה היהודית במזרח אירופה, שם התגורר חלקו הגדול של העם היהודי באותה עת, והיא הייתה גם שפת האם של רוב המשכילים (כלומר, הדוגלים באידאולוגיה של תנועת ה'השכלה', הנאורות). אולם בעיני משכילים אלה, היידיש ייצגה את המסורת היהודית המאובנת, את הלימוד המיושן ב'חדר' ואת אורחות החיים המסתגרות שעוררו בהם הסתייגות והתנגדות. מנגד, לא רצו המשכילים בשלב הראשון של פעילותם לעבור לכתוב בשפות המקומיות בארצותיהם השונות, בעיקר במזרח אירופה, שכן קהל היעד היהודי שאליו דברי ההשכלה נועדו, לא רק שלא בהכרח ידע לקרוא באותן שפות אלא גם היווה קבוצה תרבותית-לאומית נבדלת מזו המקומית. כמו-כן העברית המקראית נהנתה מיוקרה גבוהה מאוד בתרבות אירופה, בנוסף להיותה 'שפת הקודש' בעיני היהודים. מסיבות אלו ועוד בחרו המשכילים להשתמש בעברית המקראית בכתביהם. הם התוודעו אל הספרות העתיקה ושלטו במבנה השפה במיומנות רבה. העברית הפכה להיות שפת ספרות, שאינה דבורה, ומשמשת רק לביטוי ספרותי והגותי.

הבעייתיות שהתעוררה עם השימוש בעברית הייתה קשורה במצבה ה'קפוא' של השפה. אוצר המילים והמבנים של השפה התאים למציאות של ארץ ישראל של ימי קדם, וכלל לא הלם את המציאות ואת התכנים ששאפו המשכילים לשקף בכתביהם. ה'טהרנים' שבין ה'משכילים' דבקו בלשון המקרא, אך בשלב מסוים – כמו אצל מנדלי מוכר ספרים – שולבו בכתביהם של סופרי ההשכלה גם אלמנטים מאוחרים יותר של העברית, מתקופת התלמוד בעיקר, אך גם מתקופת ימי הביניים, על מנת להימנע משאילה משפות התרבות שבסביבתם (בעיקר גרמנית, רוסית ויידיש). המצב החדש של שימוש בעברית השאובה מכל שלוש התקופות ההיסטוריות שלה הביא ליצירתיות לשונית חדשה ולהמצאת מילים שעדיין חסרו מן הלקסיקון, בהתאם לשורשים ולמבנים של השפה, שהיו ידועים היטב לסופרים ולהוגים אנשי ה'השכלה'.

עם תחילת העלייה השנייה (1904) סחפה העברית את העולים החדשים שהתיישבו בארץ ישראל, ולאחר מכן, עם יצירת שלטון המנדט הבריטי, היא אף הוכרה שפתה הרשמית של האוכלוסייה היהודית בישראל (לצד הערבית של האוכלוסייה המוסלמית והאנגלית של השלטון הבריטי). למעשה, כשנעשו הכנות לפתיחת הטכניון בחיפה (1913) וניטשה בארץ 'מלחמת השפות', היא כבר הייתה שפת אם או לפחות שפת החינוך הבית ספרי של רוב דור הילדים הראשון שנולד בארץ.

האם באמת 'הוחייתה' העברית, או שמא 'נולדה' שפה חדשה?

האם באמת שפת התנ"ך הייתה בפיהם של אנשי העליות הראשונות הציונים? האם בכלל ניתן להחיות שפה אשר לא דוברת⁴ כמעט 2,000 שנה?

שלא כמו האנגלית המודרנית, שהיא המשכה של האנגלית של ימי הביניים, או היוונית המודרנית, שהיא המשכה של היוונית העתיקה, לעברית לא הייתה התפתחות טבעית ורצופה של דיבור חי שעבר מדור לדור.

אילו יכול היה דובר ילידי של העברית המודרנית לחזור אחורה בזמן, למשל לימי בית ראשון, היה לו מאוד קשה לתקשר עם העבריים שיפגוש, דוברי העברית של ממלכת ישראל - החל מהיגוי, תחביר וסמנטיקה וכלה בפרגמטיקה ומבנה שיח. העברית של היום והעברית העתיקה הן אינן אותה שפה. על זאת יוכל להעיד כל אדם שניסה להתמודד עם הטקסט המקראי ומצא עצמו זקוק לפירושים והכוונה בפענוח המשמעות בטקסט שמול עיניו. הרי לא יתכן שפער בן מאות שנים בין הדובר הילידי האחרון של העברית המקראית ובין הדובר הילידי הראשון של העברית המודרנית יימחה כלא היה, והשפה תתעורר מתרדמתה רעננה ומלאת חיים כמתכונתה בעבר.

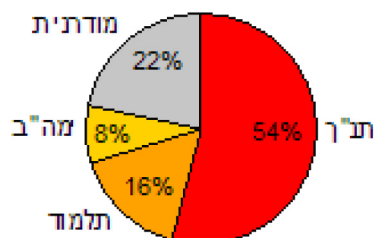
אם כן, נשאלת השאלה: עד כמה העברית המודרנית שונה מזו העתיקה, מה גורם להבדלים ביניהן, וכיצד ניתן למדוד ולכמת את ההבדלים הללו?

מחקרים קודמים בתחום⁵ נוטים לטעון כי העברית המודרנית מורכבת מ-54% לקסיקון מקראי, 16% לקסיקון תלמודי, 8% מילים השאובות מימי הביניים, וכ-22% חידושים של העת המודרנית (כולל מילים עתיקות וישנות שמשמעותן חודשה):

4 'A language, like a species, when extinct, never ... reappears'. Darwin 1874, in Pinker 1994

5 ראו, למשל, סיוון, 1976; שטרן, 1981; ובן-עמי צרפתי, 1997.

תרשים 2: הדעה הרווחת בדבר הרכבה האטימולוגי של העברית המודרנית, על פי החלוקה המרובעת

אולם אופי הקטלוג הפשטני, עמימות ההגדרה של כל אחת מן התקופות וסוגי הקורפוס השונים שנבדקו בתקופות שונות בחיי העברית המודרנית הביאו לריבוי תוצאות הנפרשות על טווח נתונים רחב (עד 44% הבדלים בגודל חטיבה – בחלוקה המרובעת בין המחקרים השונים). המחקר המובא להלן מציע שיטה חדשה ומפורטת אשר לפיה ניתן לחלק את הלקסיקון העברי המודרני לחטיבות אטימולוגיות. חלוקה זו משקפת ביתר דיוק את אופייה של השפה המודרנית.

שיטת המחקר

על מנת לבחון את תרומתה היחסית של כל שכבה אטימולוגית לעברית המודרנית נבחר קטע אקראי מתוך העיתון **מעריב**.⁶ דווקא עיתון נבחר לשמש כבסיס נתונים, כיוון ששפתו היא מעין 'שפת ביניים' – לא ספרותית ולא מדוברת, כתובה על ידי אנשים בעלי השכלה ובהתכוונות אל כלל האוכלוסייה; זו שפה שכל (או כמעט כל) דוברי העברית הילידים יכולים להבין, ואף משתמשים בה פחות או יותר בעצמם. **מעריב** נבחר, כיוון שהוא מן הנפוצים ביותר בישראל, והוא מכוון להגיע אל כל המגזרים בארץ (ולאו דווקא לנשים, חילוניים, או כל קבוצה אחרת).

מן הגיליון האקראי שנבחר אותרו ונחקרו כל שמות העצם, ללא התייחסות לפעלים, תארים, או חלקי דיבר אחרים. דווקא שמות עצם נבחרו לשמש במחקר זה, כיוון שיש להם אופי יציב יותר לעומת חלקי דיבר אחרים הנתונים להשפעות פונטיות (כדוגמת שיכול אותיות), השפעות מורפולוגיות (מחיקת או החלפת אות שורש), תלות בהתאמה עם נושא המשפט, ועוד. התחשבות בכל אותם אלמנטים מוספים על שורשה של המילה, ותרומתם הנבדלת לעברית המודרנית עלולה הייתה להטות את התמקדותו של המחקר מאטימולוגיה למבניות ובכך להחטיא את עיקר מטרתה ותרומתה של השיטה המוצעת.

כמו-כן אין כאן התייחסות לשמות (דוגמת שמות רחובות או שמות אנשים) או למודעות בעלות תוכן שיווקי, כיוון שהם מייצגים רובד לשוני נבדל, אשר על פי רוב יש בו מגמה של הדגשה מכוונת של אלמנטים לשוניים או הפרה של מוסכמות לשוניות. בסך הכל נסרקו שמונה עמודים, אשר בסוף תהליך הסינון הסתבר שיש בהם 617 שמות עצם, ואלה מהווים את גוף המחקר.

על בסיס שמות העצם שנאספו נבנו ארבע עשרה הקבוצות האטימולוגיות המתארות את דרך כניסתם לעברית המודרנית. בארבע עשרה הקטגוריות הללו כלולות כמובן ארבע החטיבות

6 מוסף התרבות 'ז'ורנל' מיום 1 בינואר, 2012

הקלאסיות של החלוקה המרובעת (4-1):

(1) מקרא:

מילים שנכנסו לעברית המודרנית מן התנ"ך ושמרו על משמעותן המקורית.
לדוגמה: 'אב' (בראשית מ"ד, י"ט).

(2) תלמוד:

מילים שנכנסו לעברית המודרנית מן התלמוד ושמרו על משמעותן המקורית.
לדוגמה: 'מטבח' (מידות ג', ה').

(3) ימה"ב:

מילים שנכנסו לעברית המודרנית מספרות ימי הביניים ושמרו על משמעותן המקורית.
לדוגמה: 'איכות'.

(4) מודרנית:

חידושים ותחדישי מילים שניצרו מִחִי השפה בתקופה המודרנית.
לדוגמה: 'אופנה'.

נוסף על החלוקה המרובעת, החלוקה החדשה מציגה קטגוריות המראות שינוי סמנטי בשמות עצם בין תקופה קדומה לתקופה מאוחרת יותר (קבוצות 5-9):

(5) מקרא ← תלמוד:

מילים שמקורן בתנ"ך, אולם משמעותן בעברית המודרנית ניתנה להן בתקופת התלמוד.
לדוגמה: 'חנות' בתנ"ך משמעותה 'תא' (ירמיה ל"ז, ט"ז), ולאחר מכן, בתקופת התלמוד, ניתנה לה המשמעות של ימינו.

(6) מקרא ← ימה"ב:

מילים שמקורן בתנ"ך, אולם משמעותן המוכרת בעברית המודרנית ניתנה להן בימי הביניים.
לדוגמה: 'גזר' בתנ"ך משמעו 'חתיכה', 'גזיר' (בראשית ט"ו, י"ז) ולאחר מכן, בספרות ימי הביניים, קיבל את משמעו המקובל בימינו.

(7) מקרא ← מודרנית:

מילים שמקורן בתנ"ך, אולם משמעותן חודשה בעברית המודרנית.
לדוגמה: 'נתון' בתנ"ך משמעו 'מידע כתוב' (עזרא ח', י"ז) ולאחר מכן קיבל בימינו את משמעו החדש.

(8) תלמוד ← מודרנית:

מילים שמקורן בתלמוד, אולם משמעותן חודשה בעברית המודרנית.
לדוגמה: 'יוצא דופן' בתלמוד משמעו 'ולד שנולד בניתוח קיסרי' (בכורות מ"ז) ובימינו קיבל את משמעו החדש.

(9) ימה"ב ← מודרנית:

מילים שמקורן בספרות ימי הביניים, אולם משמעותן חודשה בעברית המודרנית. לדוגמה: 'השראה' בספרות ימה"ב משמעה 'רוח הקודש', ולאחר מכן קיבלה בימינו את משמעה החדש.

בדומה לקבוצות (5-9), הקטגוריות הבאות (קבוצות 10-11) מדגימות את אותו התהליך של שינוי משמעות סמנטי, אלא שהשינוי נמשך לאורך שלוש תקופות היסטוריות:

(10) מקרא ← תלמוד ← מודרנית:

מילים שמקורן בתנ"ך ומשמעותן השתנתה בתקופת התלמוד, וכיום הן משמשות שוב במשמעות חדשה.

לדוגמה: 'כיס' בתנ"ך משמעו 'שקיק כסף' (משלי א', י"ד), בתלמוד משמעו 'איבר המוקף קרום' (כמו כיס המרה) ולאחר מכן קיבל את משמעו הנפוץ בעברית של ימינו (חלק בבגד).

(11) מקרא ← ימה"ב ← מודרנית:

מילים שמקורן בתנ"ך ומשמען השתנה בתקופת ימי הביניים, וכיום הן משמשות במשמעות חדשה. לדוגמה: 'אביב' בתנ"ך משמעו 'חודש ניסן' (שמות י"ג, ד') או תבואה שטרם הבשילה (שמות ט', י"ד), בימי הביניים משמעו 'התחדשות' ולאחר מכן התגלגל למשמעות הידועה בימינו.

שלוש הקבוצות הבאות (12-14) כוללות מילים השאובות משפות זרות ומילים שמקורן האטימולוגי אינו ידוע:

(12) זרות:

מילים שמקורן באחת או בשתיים מן השפות הבאות: תורכית, ערבית, ברברית, ערבית עיראקית, רוסית, צ'כית, יידיש, גרמנית, צרפתית, ספרדית, איטלקית או אנגלית. לדוגמה: 'אנסמבל' - מצרפתית; 'בזיליקום' - מרוסית ומגרמנית.

(13) בינלאומיות⁷:

מילים שמקורן לפחות בשלוש מן השפות הבאות: יידיש, פולנית, רוסית, צרפתית, גרמנית או אנגלית. לדוגמה: 'אקלים' - מרוסית, צרפתית, גרמנית, אנגלית (וספרדית).

7. ההבחנה בין קבוצות זרות לקבוצות בינלאומיות נעשתה בעקבות טענתו של צוקרמן (2008) המייחס חשיבות מרובה לשפות יידיש, פולנית, רוסית, צרפתית, גרמנית ואנגלית. לטענתו, שפות אלו חדרו לעברית על רבדיה השונים (תחביר, סמנטיקה, פרגמטיקה, פונולוגיה) במידה רבה ובאופן תת-מודע, כיוון שהיו שפות האם של המשכילים (דוברי העברית כשפה שנייה או שלישית) בעשורים הראשונים למפעל ההחייה. לכן, לא בהכרח ניתן להבחין אילו מילים נכנסו לעברית המודרנית בעקבות אילו שפות. למשל, לא ניתן לומר שהדוגמה המופיעה לעיל, 'אקלים', נכנסה לעברית המודרנית דווקא מאנגלית, אך לא מגרמנית. אולם נמצא כי דבקות בהגדרה של שש השפות הללו כמרכיבות הקבוצה הבינלאומית מסרבלת את תהליך הקטלוג במקרים שבהם מילה בעברית מודרנית נשאבה 'רק' משלוש או ארבע מתוך השש, כדוגמת 'אופציה', למשל (מגרמנית, צרפתית, אנגלית ופולנית, אך לא מרוסית ומיידיש).

(14) שונות:

מילים שמקורן בשילוב של מקורות; או שמוצאן לא ידוע; או שמשמעותן השתנתה במעבר בין תקופות היסטוריות.

לדוגמה: 'סוף' (יואל ב' כ') ו'שבוע' (בראשית כ"ט, כ"ח) מוצאן מן התנ"ך, אולם הביטוי 'סוף שבוע' הוא בעל משמעות מודרנית ובנוי לפי האנגלית; המילה 'חניה' המופיעה תחילה בתלמוד במשמעות של 'הקמת מחנה' (תלמוד ירושלמי, עירובין ו') ולאחר מכן, שוב בתלמוד, במשמעות של ימינו.

נתוני הקורפוס נערכו בטבלה שלרוב צוינו ארבע עשרה הקטגוריות המוצעות, ולאורכה עשרים ושתיים אותיות האלפבית העברי. כלומר, ניתן לראות למשל שמסך כל 617 שמות העצם, 52 מילים מתחילות באות א', ושמיתוכן רק מילה אחת שייכת לקבוצה המדגימה שינוי סמנטי בין תקופת המקרא לבין העת המודרנית.

עריכת הנתונים בטבלה איננה משמעותית לאופי המחקר, אך היא מקלה על ההתמצאות בקורפוס ומאפשרת לאתר טעויות, אם ישנן, ביתר קלות וללא הצורך לסקור מחדש את כלל הנתונים.

מארבע עשרה הקבוצות המוצעות, המקור המקראי הוא הקדום ביותר. לכן חיפוש מוצא אטימולוגי עבור כל ערך התחיל בקונקורדנציה של התנ"ך. אם הערך לא נמצא בטקסט המקראי, עבר החיפוש אל המקור ההיסטורי השני, התלמוד, באמצעות קונקורדנציה של התלמוד. אם הערך איננו קדום דיו כדי להיכלל בספרות זו, החיפוש הפך פרטני. תקופת ימי הביניים עשירה בתרומה ספרותית הפרושה בטווח נרחב מאוד של מקומות וזמנים. על כן, אין בנמצא מקור אחד הכולל את כל עושרה הלשוני של תקופת ימי הביניים כמו הקונקורדנציות שהוזכרו לעיל, ועבור כל מילה נערך חיפוש נפרד במילונים, אוספים ומאמרים אטימולוגיים. באם מקורו האטימולוגי של הערך עדיין לא נמצא, נעשה חיפוש במילונים של אבן-שושן ואבניאון שלעיתים כללו מידע אטימולוגי.

יש לציין כי לא אחת יש סתירות בין מילונים אלה וכן בינם לבין הידוע מספרות מקצועית ואמינה לגבי ערכים שונים. על כן שימשו הללו כברירת מחדל במקרים שבהם לא נמצא מקור חלופי מתאים יותר.

נהוג להתייחס לעברית המקראית כאסמכתא 'לעבריות' של מילה; דהיינו, אם מילה נתונה מופיעה בתנ"ך משמע היא עברית. אולם שאילה סמנטית ומגע בין שפות היו קיימים מקדמת דנא, והתנ"ך כולל גם מילים בארמית, אוגריתית, אכדית, ועוד. אף על פי כן, מפאת מגבלות היקף המחקר והיעדר ספרות אטימולוגית, במאמר זה אין התייחסות לשפות קדומות נוספות על העברית המקראית. לשם שמירה על אחידות ועקביות בניתוח הנתונים, התנ"ך נחשב לבסיס העתיק ביותר לתרומה לקסיקלית, גם אם ידוע על מקור עתיק יותר. למשל, המילה 'מחיר', חרף העובדה שמקורה באכדית, מוינה כשייכת לחטיבה המקראית (1).

גם במקרים שבהם מילה נכנסה לעברית בתקופה שלאחר התנ"ך - תקופת התלמוד - ומקורה קדום אך לא מקראי - דהיינו, מן הלטינית או היוונית העתיקה - אין התייחסות לשפה התורמת הקדומה, אלא התלמוד נחשב לבסיס לתרומה הלקסיקלית. למשל, המילה 'כרטיס', חרף העובדה כי מקורה ביוונית, מוינה כשייכת לחטיבה התלמודית (2).

הוא הדין לגבי מילים שאולות שנכנסו לעברית המודרנית שלאחר מפעל ההחייאה, ואשר מוצאן קדום יותר מהשפה התורמת שבאה במגע עם שפתנו. למשל, המילה 'גרפיקה', חרף העובדה כי מקורה ביוונית עתיקה, מוינה כשייכת לחטיבה הבינלאומית (13); הרי לא יתכן כי היוונית העתיקה השפיעה על העברית המודרנית, שכן השתיים לא התקיימו באותה תקופה. על כן, מילים שמקורן

בשפה קדומה (שכבר מתה) אשר לא השפיעה באופן ישיר על העברית המודרנית לא נכללו בניתוח התוצאות.

לעתים התגלתה סתירה בין המקורות באשר למוצא האטימולוגי של מילה נתונה. למשל, המילה 'טיפוס': לפי ג'אסטרו (Jastrow), מקורה ביוונית והיא נכנסה לעברית בתקופת התלמוד; לפי בן-עמי צרפתי, המילה חדרה לעברית המודרנית מן הגרמנית; ולפי אבן-שושן, מדובר בחידוש של העברית המודרנית. במקרים אלו נעשתה בחירה בעזרת שימוש במקור מידע נוסף שהיה בו כדי להכריע, או על פי ההיגיון הבריא. האלטרנטיבות שנרשמו אך לא נבחרו לא נכללו בניתוח התוצאות.

במקרים שבהם המקור האטימולוגי היה ידוע באמצעות ידע כללי או הגיון בריא, אך לא נמצאה אסמכתא המאשרת ידע זה, הערך מוין בהתאם למוצאו המשוער. למשל, מובן כי מקור הביטוי 'אר אנד ב'י' בעברית המודרנית הוא מן האנגלית (קבוצה 12), אולם המושג חדש מכדי להופיע במילון. למילים שכאלו הוצמדה התווית 'ברירת מחדל' (default). חרף העובדה כי ציון מקורות אלו נשאר בגדר השערה בלבד, המקורות שנמצאו בבחינת 'ברירת מחדל' נכללו בניתוח התוצאות בהתאם למוצא שנרשם.

לעומת זאת, היו מקרים שבהם לא נמצא מקור אטימולוגי, או שלא ניתן היה להכריע בנוגע למוצאה של מילה על סמך הנתונים שנמצאו. במקרים אלו הערך שמוצאו אינו ידוע סומן בקורפוס בצהוב ומוין כשייך לחטיבה *שונות* (14).

חלק מהמילים הדגימו שילוב של יותר ממקור אחד בדרך היווצרותן או בכניסתן לעברית המודרנית. למשל, הביטוי 'סוף שבוע' מורכב משתי מילים תנ"כיות נבדלות, 'סוף' (קהלת ז', ב') ו'שבוע' (בראשית כ"ט, כ"ח). אולם השילוב ביניהן יוצר מושג חדש שנכנס מן האנגלית בתרגום שאילה⁸ - מ-weekend. במקרים אלו הערך מוין כשייך לחטיבה *שונות* (14), כיוון שאין מדובר בתופעה רחבה שתצדיק יצירת קבוצה נבדלת.

הוא הדין בערכים שהדגימו תהליך של שינוי שאיננו מיוצג על ידי הקבוצות 5-11, כאשר דפוס זה לא הודגם בקורפוס יותר מפעמיים. למשל, המילה 'סתירה' מופיעה בתלמוד (נדרים מ', ע"א) במשמעת של 'הריסה' ובספרות ימי הביניים במשמעות של ימינו. גם במקרים אלו מוין הערך כשייך לחטיבה *שונות* (14), מפאת היקפה המצומצם של הישנות דפוס היווצרותו.

ממצאים

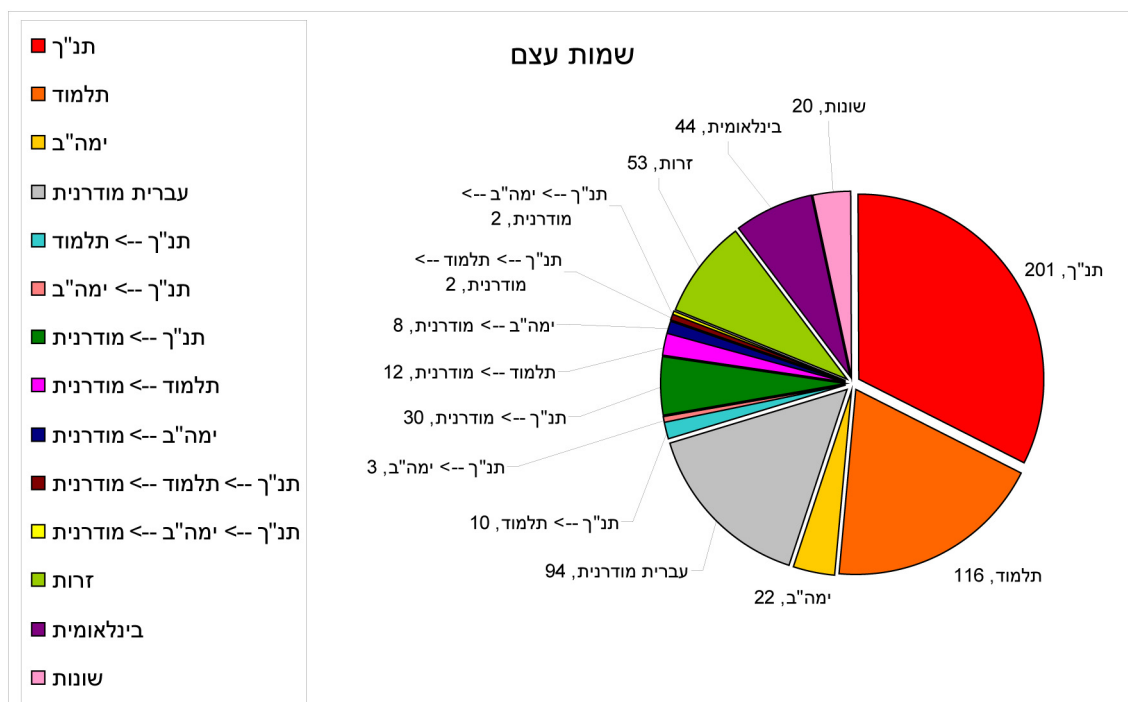
הקבוצה הגדולה ביותר מארבע עשרה הקטגוריות שנבנו היא של המילים שמוצאן מן הטקסט המקראי, והיא עומדת על 33% מסך כל הקורפוס. הקבוצה השנייה בגודלה היא זו של מילים שמוצאן מן הטקסט התלמודי, עם 19%, ולאחריה קבוצת המילים החדשות של העברית המודרנית, ב-15% מן הקורפוס.

החטיבה הרביעית מן החלוקה המרובעת, זו של מילים שמוצאן בימי הביניים, איננה מדגימה

תרומה משמעותית לקורפוס, אלא דווקא חטיבת המילים הזרות, 8.5% מן הקורפוס, וחטיבת המילים הבינלאומית - עם 7% מכלל הערכים שנבדקו. יחד שתי חטיבות אלו מהוות כ-15% מן הקורפוס שנבדק. משמע, תרומתן לא מבטלת לעברית המודרנית - כגודלה של הקבוצה של חידושי העברית המודרנית.

יש לזכור שתרומת המאגר המקראי איננה נעצרת בנקודה ההיסטורית המתוארכת על ידי הטקסט אלא ממשיכה להשפיע על השפה גם בתקופות מאוחרות יותר: חטיבת המילים המתארת שינוי סמנטי בתקופת התלמוד (קבוצה 5) מהווה 1.5% מן הקורפוס; זו המתארת שינוי סמנטי בתקופת ימי הביניים (קבוצה 6) מהווה 0.5%; וזו המתארת שינוי סמנטי בעת המודרנית (קבוצה 7) - כמעט 5%.

עוד השפעה של הטקסט המקראי ניכרת בשינוי סמנטי שהוא עובר בתקופת התלמוד ובימי הביניים, אשר לאחריהן נרשם שינוי נוסף בעת המודרנית (קבוצות 10-11). יחדיו, שתי חטיבות אלו מהוות 0.5% מן הקורפוס, ובסך הכול 7.5% של מילים מן התנ"ך המשמשות בעברית המודרנית במשמעות חדשה, בנוסף על החטיבה המקראית הקלאסית (וסך הכול כ-40% מן הקורפוס). גם הטקסט התלמודי ממשיך להשפיע בתקופה המאוחרת מזמנו (קבוצה 8) בתרומה של 2% לקורפוס, בעוד תרומת ספרות ימי הביניים עומדת על 5% סך הכול (קבוצות 3 ו-9 יחדיו). תרומה נוספת מודגמת בקבוצה *שונות* (14), שהיא ייחודית למחקר זה ומהווה 3% מן הקורפוס, שהם ערכים שמוצאם אינו ידוע או שונה מן הקבוצות שנזכרו לעיל.

דין

ייחודיות הממצאים שפורטו לעיל מצויה בעיקר בעשר הקבוצות שאינן מיוצגות בחלוקה המרובעת. בעצם כשליש מן הקורפוס שנבדק איננו מתאים להגדרות העברית המודרנית כמורכבת מארבע החטיבות הקלסיות, ולא ניתן לחזות כיצד ערכים אלה היו ממוינים על ידי חוקרים אחרים בתחום. אם נתעלם מאותו שליש קורפוס המשתייך לעשר הקבוצות החדשות שהוצעו במאמר זה, נראה כי הממצאים אכן יתאימו לגרסה הרווחת כי הלקסיקון המקראי הוא המשמעותי ביותר בעברית המודרנית (54%), ואחריו הלקסיקון התלמודי והמודרני (16%-22%), יחד עם תרומה צנועה של לקסיקון ימי הביניים (8%).

האם עלינו להסיק מכך כי מחקרים קודמים שניסו להעריך את הרכבה של העברית המודרנית לא התייחסו לאותן מילים שעברו שינוי סמנטי, נולדו משילוב של מקורות אטימולוגיים ומקורות זרים, או שמוצאן אינו ידוע?

אם כן, נחשפת הבעייתיות הרבה שבמיון הסטנדרטי לארבע חטיבות, וניתן כאן הסבר לְשׁוֹנֵי הרב בין מסקנותיהם של מחקרים שונים. כל חוקר מיון לפי ראיות עיניו, על פי המשמעות המקורית או המודרנית של כל ערך, וכן קיבץ יחדיו תחת הכותרת 'עברית מודרנית' את כל אותן מילים זרות אשר נכנסו לעברית במאה וחמישים השנים האחרונות, ללא פירוט או הבחנה בין מילה שאולה למילה זרה.⁹ בולטת בייחוד הקבוצה שונות (14) המורכבת בעיקרה ממילים שמוצאן אינו ידוע. מפליא כי עד כה מחקרים בתחום לא הביעו התייחסות לערכים שמקורם אינו ידוע, ובייחוד לאור החסר הניכר במילון אטימולוגי שעליו דווקא מצרים לא מעט.

ייחוד נוסף של מחקרי הוא הכרתו בחשיבותם של צירופים כבולים ועמידה על הצורך לשמר אותם כצורתם. עד עתה צירופים כבולים (כדוגמת 'בדרך כלל' ו'סוף שבוע') פורקו לרכיביהם השונים, נותחו ומוינו בנפרד זה מזה. אולם דווקא הצירוף הכבול הוא זה שמדגים את חידוש השפה ואת יצירת המושגים החדשים. פירוק הביטוי לרכיביו הבסיסיים יביא בדרך כלל להערכתם כעתיקים וכשייכים לחטיבה המקראית או התלמודית, ובכך נשללת מהביטוי ההכרה בו כתוצר חדש ומקורי של השפה המודרנית.

כמו-כן פירוק צירוף כבול לרכיביו פוגע במדידת עושרה הלשוני של השפה בכלל (ולאו דווקא בהקשר של ניתוח אטימולוגי), שכן עושר לשוני נמדד גם על בסיס צירופי מילים ולא רק לפי רשימות של מילים בודדות.¹⁰

אופייה המיוחד של העברית המודרנית נחשף ביתר שאת לאור החלוקה האטימולוגית שהוצעה – שימוש במילים עתיקות להבעת משמעויות חדשות, שאיבת מילים מתקופות שונות ושילובן באופן חדשני, שימוש במילים הלקוחות ממקורות אטימולוגיים שכבר לא היו בשימוש זמן רב לפני שהעברית המודרנית קמה לתחיה, יחד עם שאילה מודרנית משפות חשובות ומשפיעות בתקופתנו אנו.

אין זה מפתיע כי התרומה המקראית לקורפוס של העברית המודרנית היא נכבדה - גם בהיותה

9 מילה שאולה היא מילה שאין לה חלופה עברית מקורית, והיא השתלבה בעברית המודרנית עד כדי שהדובר הילידי לא יחוש בזרותה (למשל: צנובר, אוכלוסייה); מילה זרה היא מילה אשר לרוב יש לה חלופה עברית, והיא תשמש במקרים פרגמטיים פרטניים במגמותיו לשונית מכוונת (למשל: דיסוננס, מודל).

10 הערה זו נכונה לשפות שמיות בעיקר, להבדיל משפות גרמניות למשל, אשר בהן הצירוף הכבול יוחלף על ידי תוספות מורפולוגיות שאינן נפרדות מן השורש

הקבוצה הגדולה ביותר מבין הקבוצות שנבדקו, וגם בהיותה התורמת ביותר לתקופות מאוחרות יותר שבהן משמעות מילים שונתה בהתאם למציאות הסובבת את הדוברים (ובסך הכול יותר מ-40% מן הקורפוס). אולם אין תימה בכך - הרי זו הייתה כוונת מפעל ההחייאה: לשוב ולדבר בשפת התנ"ך...

גם היום, כשהחייאת העברית איננה על סדר היום של הדובר הילידי, מודגמת העדפה לשפת המקרא במקרים שבהם ישנה בחירה בין אלטרנטיבות עבריות (ראו, למשל, את ההעדפה לומר 'עץ' ולא 'אילן', או 'איך' ולא 'כיצד'). מקומה של השפה המקראית הוא בעל חשיבות רבה, היסטורית ותרבותית, ולפיכך גם לשונית, באופן מודע או לא מודע.

יתכן שלא לכך התכוונו אנשי תקופת ההשכלה שרצו להחיות את שפת המקרא, או לפחות ניתן להניח כי לא ידעו אז, בסוף המאה ה-19, כי השפה העברית המודרנית תצמח ותתפרש על פני יריעות לשוניות רבות כפי שהיא עושה היום. אולם תוצר זה של העברית המודרנית, על אף שאיננו מהווה שחזור של השפה המקראית, הוא מרשים לא פחות בנוף הלשוני והבלשני של שפות העולם. קיומה של העברית המודרנית מעלה שאלות חשובות בנוגע לטענה של 'החייאת' שפה. פרופסור גלעד צוקרמן דן בנושא זה רבות,¹¹ ומתייחס לעברית המודרנית כאל 'ישראלית'. שם זה מייצג את השוני בין השפה המודרנית לבין זו המקראית, כמו גם את השוני התרבותי, המרקם החברתי והמציאות שהביאה לקיומה ולצמיחתה של העברית המודרנית. לטענתו, אין זו העברית המקראית שהוחייתה, אלא השפה הישראלית שנבראה על ידי המשכילים, והיא בעלת מאפיינים רבים המייחדים אותה. מאפיינים ייחודיים אלו באים לביטוי בחלקם במחקר הנוכחי, אשר מתאים את החלוקה האטימולוגית למאפייניה החברתיים וההיסטוריים של השפה ומאפשר לשקף את ההבדלים בין השפה הקדומה לבין השפה המודרנית בהיבט האטימולוגי.

מובן שאופייה של שפה נקבע על פי קריטריונים רבים נוספים אשר לא הוזכרו במחקר זה, כדוגמת תחביר, פונולוגיה, פרגמטיקה ועוד מאפיינים רבים המשמשים לתיאור פן לשוני-חברתי זה (שהרי לא ניתן להפריד לחלוטין בין השניים במחקר בלשני, קל וחומר כשהמדובר הוא באופי של שפה).

סיכום

בעת עריכת המחקר התחוויר לי החסר האדיר בספרות אטימולוגית. יש כל כך מעט מחקרים ופרסומים העוסקים בתחום זה, והם נשענים על מילונים בני עשרות שנים, שרובם נכתבו בתקופה שבה הונהגה מדיניות של תיעוד מגמתי של מילים 'עבריות' בלבד, וערכים רבים (אשר היו בשימוש החל מראשיתה של ההתיישבות הציונית בארץ) אינם מופיעים אלא במילונים שנכתבו בתקופה מאוחרת יותר.¹²

גם במילונים עדכניים השואפים לתעד את השפה כמות שהיא ולא להסיטה לכיוון מסוים¹³ חסרה התייחסות למילים זרות, ואותן יש לחפש בנפרד באוספים המתמחים בכך.¹⁴ כמו-כן ברוב הערכים שנבדקו לא נמצא מראה מקום שיאפשר לקרוא לאמת את פסיקת המילון בדבר מוצאה של מילה. ואכן, במקרים שבהם היו סתירות בספרות שנבדקה, הוחלט בסופו של דבר שלא לקבל את דעת המילון אשר לא סיפק סימוכין לקביעתו.

11 בייחוד בספרו 'ישראלית שפה יפה', 2008

12 למשל, המילה 'אוטובוס' הייתה בשימוש עוד בימיו של בן-יהודה, אך לא נרשמה במילון אלא עד לאחר קום המדינה, בתקווה שתמצא לה חלופה 'עברית'

13 המילון כמתעד, כפי שנהוג בימינו, ולא כפוסק ומכוון, כפי שהיה נהוג על פי רוב עד שנות השמונים.

14 בעיקר של רוביק רוזנטל, כמו גם רבים אחרים.

נוסף על כל זאת, מצאי הספרות האטימולוגית הקיימת כיום בישראל פזור ברחבי ספריות רבות, ממלכתיות כמו גם פרטיות, אשר להן מערכות איתור מידע נבדלות ובעלות גישה מוגבלת. כלומר, אם לא ידוע מראש על מקור ספרותי מסוים יהיה זה קשה מאוד לדעת על קיומו, וקשה אף יותר לקבל גישה אליו. במהלך החיפוש אחרי ספרות אטימולוגית 'צצו' להם אוספים ומאמרים רבים שאינם זוכים לפרסום בקרב הקהילה המדעית, ובעיקר אוספים הנוגעים לתחומים מצומצמים (כגון מאכלים, ימאות, ועוד).

אם כן, התגלה צורך של ממש באיחוד הספרות האטימולוגית הקיימת, כדי ליישב סתירות ולהרחיב את המאגר האטימולוגי, כך שתתאפשר העמקה של המחקר בתחום. מצב המילונאות כפי שהוא היום, מלבד היותו מעציב, גם מהווה מכשול של ממש למתעניינים בתחום, והוא הופך כל שאלה אטימולוגית למטלה מסורבלת ומתישה של איסוף מידע מאינספור אתרים.

יש לבדוק את כוחה של השיטה המוצעת ביישומה על קטגוריות לקסיקליות נוספות מלבד שמות עצם וכן על קורפוסים בעלי היקף רחב יותר, השאובים מסוגות ספרותיות נוספות (ובכללן גם טקסט דבור). יישום החלוקה המפורטת אשר הוצעה במחקר זה, ואף הרחבתה לכלילת קטגוריות נוספות, ישקפו ביתר דיוק את אופייה של העברית המודרנית ושל מפעל החייאת השפה. לשפתנו היסטוריה עשירה ומיוחדת, ועל המחקר האטימולוגי להתאים לרבדיה הרבים על ידי הכרה במגוון התהליכים שפקדו, ועדיין פוקדים, את העברית המודרנית. הסתמכות על החלוקה המרובעת מביאה לעיוות הנתונים ולהתאמתם המאולצת למסגרות אקדמיות שהושרשו בימים עברו, בתקופה שבה מוסדות רשמיים ניסו לכוון את התפתחותה של השפה¹⁵ ואת אופי השימוש בה על ידי הדוברים. אי-הכרה בקטגוריות חשובות ומשמעותיות כמו אלו המדגימות שינוי סמנטי לאורך הדורות או שאילה מתרבויות ושפות אחרות אינה מאפשרת להעריך כראוי את אופי ההתפתחות של השפה, בעבר ובהווה, ומצמצמת את חשיבותה של ההיסטוריה הייחודית של עם ישראל. כמו-כן פירוק צירופים כבולים ומיון רכיביהם בנפרד זה מזה מוריד מערך תרומתם של המלומדים אשר השכילו ליצור מושגים חדשים מתוך מצאי ארכאי של מילים ומפשט את מידת מורכבותה של השפה המודרנית, תוך פגיעה בייחודיותה וביופייה.

ייתכן מאוד כי המסקנות שהוסקו במחקר זה תלויות בגודלו המצומצם של הקורפוס ובאקראיות של הגיליון שנבחר לשמש כבסיס נתונים. אולם עיקרה של תרומת המחקר הוא בשיטה המוצעת המבקשת לחקור את מוצא המילים של העברית המודרנית ביתר פירוט, בתקווה שבעתיד ניתן יהיה להרחיב את מוקד המחקר ולהצדיק את אופייה של השיטה, כמו גם את הטענות שהועלו לעיל.

מקורות

אבניאון, א' (2003). **המילון האנציקלופדי של המקרא**. איתאב.

אבניאון, א' (1997). **מילון ספיר: מילון עברי-עברי מרוכז בשיטת ההווה**. ישראל: הד ארצי ואיתאב.

15 כנזכר במטרותיה של האקדמיה ללשון: 'לכוון את ... התפתחותה של הלשון העברית ... בכל תחומי העיון והמעשה ...' (בן-חיים, תשנ"ו, לפי קדרי, 2004).

- אבן-שושן, א' (תשמ"ד). **המילון החדש**, מהדורה 11. ירושלים: קריית ספר.
- אגמון-פרוכטמן, מ' ואלון, ע' (תשנ"ה). **פרקים בתולדות הלשון העברית, החטיבה המודרנית**. יחידה 8: החייאת העברית. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- אחיאסף, ע' (עורך). (תשס"ה). **מילון חסי-עברי עברי-רוסי**. ראש העין: פרולוג.
- אחיאסף, ע' (עורך). (תשס"ב). **מילון עברי-גרמני גרמני-עברי**. ראש העין: פרולוג.
- אלמגור-רמון, ר' (תשס"א). **רגע של עברית**. ירושלים: צבעונים.
- אפרתי, נ' (תשס"ד). **אסופות ומבואות בלשון, ו'**. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- אשל, מ"ח (תשל"ה). **מילים וגלגוליהן**. חיפה: פינת הספר.
- בן-יהודה, א' (תש"ח). **מילון הלשון העברית הישנה והחדשה**, מהדורה עממית מיוחדת להוצאת "לעם". ירושלים – ניו-יורק.
- בן עמי צרפתי, ג' (תשנ"ז). **בלשון עמי. עיונים בלשון העברית**. ירושלים.
- בן-עמי צרפתי, ג' (תשס"א). **העברית בראי הסמנטיקה**. ירושלים.
- דהאן, ח' (תשנ"ג). **מילימילים. משמעותן ומקורן של מילים**. ירושלים: הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית בירושלים.
- וקסלר, פ' (עורך) (תשס"ו). **לקסיקון לועזי-עברי**. ראש העין: פרולוג.
- טן-פי, י' (1966). **מילון צרפתי-עברי**. ירושלים: ש' זק.
- מירקין, ר'. **לחשיבותם של צירופי מילים במילון העברי**. מופיע בבהט, ש', ינאי, י' ויוסף, ע' (עורכים) (תשנ"א). **לשונו לעם**, מ"ב (א'). ירושלים.
- נבו, נ' ואולשטיין, ע' (תשס"ח). **השפה העברית בעידן הגלובליזציה**. ירושלים: מאגנס.
- סיון, ר' (1976). **על אובני לשון ימינו**. ירושלים: א' רובינשטיין.
- סיון, ר'. **תחיית תשכ"ה. מילים ותולדותיהן**. ירושלים: קריית ספר.
- קור, א' (1986). **יופי של עברית**. ספריית מעריב, משרד הביטחון – ההוצאה לאור.
- רוזן, מ' (תשנ"ט). **אטימולוגיה - מילה ברגע. סיפוריהן המרתקים של כאלפיים מילים שחדרו לעברית**. חולון.
- רוזן, מ' (תשס"ב). **אטימולוגיה - עוד מילה ברגע. סיפוריהן המרתקים של למעלה מאלף מילים שחדרו ללשון העברית: סקירה בלשנית של שמונים לשונות שהשפיעו על לקסיקון העברית**. חולון.
- רוזנטל, ר' (2005). **מילון הסלנג המקיף**. ירושלים: כתר.
- רוזנטל, ר' (2009). **מילון הצירופים**. ירושלים: כתר.

שור, ש'. חדשנות לשונית והקשר חברתי-פוליטי. האירוע של העברית המודרנית. מופיע בשורצולד, א' ושטרן, נ' (עורכים) (תש"ס). בלשנות עברית חפש"ית – בטאון לבלשנות עברית חישובית, פורמלית ושמושית ולבעיות העברית החדשה, 15. רמת-גן, ישראל: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

שטאל, א' (תשנ"ט). מוצא המילים: מקורותיהן וגלגוליהן של המילים שבפינו. דביר.

שלזינגר, י' (תש"ס). לשונות העיתון. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון.

שפיגל, נ' (תשנ"ט). עוד סיפורי מילים. ירושלים: כרמל.

Ben-Yehuda, E. (1879). *A weighty question*. In E. Silberschlag (Eds.) (1981). *Eliezer Ben-Yehuda: a symposium in Oxford* (pp. 1-11). Oxford: The Oxford Centre for Postgraduate Studies.

Jastrow, M. (1972). *Dictionary of Talmud Babli, Yerushalmi, Midrashic Literature and Targumim*. Tel-Aviv: Rama print.

Pinker, S. (1994). *The language Instinct: How the Mind Creates Language*. London, UK: Penguin Books.

Torczyner, N. H. (1937). Borrowed words in our language. Popular language lessons 8(2-3). Retrieved from <http://hebrew-academy.huji.ac.il/sifriyya/ReadingHall/Pages/NHTSles1936.aspx>